

Inhoud

1.	Van de redactie.....	2
2.	Nogmaals: de glazenmakerij.....	3
3.	Waar gebeurd.	4
4.	Tussen gerei en gerief.	5
5.	Uit het archief van mister Schreurs	7
6.	Wie het kleine niet eert... (1).....	9
7.	Tol op de Oude Grintweg.....	11
8.	Het landgoed Baest.....	13
9.	Veldnamenonderzoek.....	15

1. Van de redactie

Met dit tweede nummer van 1995 zijn we al weer over de helft van de tweede jaargang. De tijd gaat snel; het verleden groeit. De grote geschiedenis wordt wel op papier gezet, daarover hoeven wij ons niet druk te maken. Maar de geschiedenis van ons eigen heem, onze eigen omgeving, komt niet in die grote-geschiedenisboeken. Wij moeten er daarom zelf maar voor zorgen dat ons kleine verleden wordt vastgelegd, bijvoorbeeld in dit tijdschrift.

'In den Herd' begint te leven bij de heemkundefleden. We merken dat onder andere aan de reacties op gepubliceerde artikelen. Redactie en schrijvers zijn daar blij mee.

Het kost ons nog geen moeite om elke keer 28 bladzijden gevuld te krijgen, maar kopij blijft welkom. Ook van U!

Wanneer u denkt niet te kunnen schrijven, maar het wel kunt vertellen, bel dan de redactie. Wij maken er een keurig verhaal van! De kopij voor het volgende nummer verwachten wij uiterlijk 1 September.

2. Nogmaals: de glazenmakerij

In nummer 3 (1994) heb ik geschreven over de Glazenmakerij in Oirschot. Daarop heb ik van een paar mensen reactie gehad. Graag wil ik die aanvullingen alsnog vernoemen.

Ik vermeldde een rijmpje en daarin kwam voor de naam Thomas van Kessel. Dat moet blijkbaar zijn: Toon van Kessel.

Verder ontving ik nog wat flarden van hetzelfde rijm. Ik geef het nu hieronder weer, zoals het mogelijk geweest kan zijn:

En ze kwamen van Moergestel
en we klopten Toon van Kessel
maar Van Kessel kwam niet voor
en we gooiden de ruiten door,
van je hela, hola.

En daar bij Piet van Kemel (bijnaam voor v Kemenade)
daar maakten ze een gewemel
daar maakten ze een gedruis
en den hamer vloog in huis,
van je hela, hola.

Toen bij den bonnenparter (v.d.Schoot?)
daar sloegen ze nog wè harter
want daar was ijzer voor (tralies)
maar we kwamen er toch wel door,
van je hela, hola.

Mevrouw Anneke Hems-Machielsen liet mij bovendien weten, dat ene zekere De Wuister de postkoets naar Best reed (ook ik heb dat ooit gehoord) en deze man, die van buiten Oirschot kwam, vervoerde ooit stenen ("De Wuister heeft een wagen, die kan duizend stenen dragen").

De glazenmakers zouden hem ooit overvallen hebben en zijn stenen door de ruiten gekegeld hebben.

Van Giel van Beers -het oliemenneke- werd wel gezegd: "Giel van Beers, lantaarnmenneke, stikt oew neus in 't oliekenneke".

Zo zie je maar weer: alleen weet je niet veel, maar tezamen heel wat. Komt er maar mee voor de dag!

"t Eigene: 't blijft toch skon!

Theo van de Loo

3. Waar gebeurd.

Zopas was ik aan de kapel toen ik aangesproken werd door een Hollandse man en vrouw. Die wisten geen raad met zo'n gebouwtje in de bossen. Zij waren op zoek naar een bloemist en op een handwijzer, aldus het echtpaar, zagen ze staan "H. Eik"; ze dachten, dat kon wel eens een bloemist zijn die Harry Eik heette.!

Theo van de Loo.

4. Tussen gerei en gerief.

"We zon is 'ne keer zoe iet of wè 'n stellinkske moeten baten moaken", zei ons tante Marie tegen onze Christ-oom.

Christ-oom, die bij benadering niet wist wat dat dan wel mocht wezen, haastte zich om al ja-knikkend te zeggen, "dè dè wel 'n heel goei ding zó kunnen zen". "We zullen is ná Bèst fietsen, en is heuren wètter ons Harrieke van Kollenburg van zi, dè is z•5'n beddehand mènneke; want ge hetter toch genne kijk op um zoe iet te moaken", aldus ons tante Marie.

Het voorwerp, dat door tante Marie werd aangeduid als stellinkske, was een vierkante kist met 'n deksel er op. Als je die dan open deed had je 'n houten zitting met 'n mooi rond gat in het midden. Hieronder, in de kist op de planken bodem, stond "de pot". Eigenlijk was het dus een "gemakstoel", maar dan in kistvorm.

Onder het bed van onze ome en ons tante prijkte al sinds jaren 'ne pot. Maar aangezien tante Marie "d'r knoken nie zoe goed mèr won, èn ze 'n bietje krampèchtig in d'r kuiten waar èn 't Iffiske 'n hel ènd weg waar", was na lang denken 't idee geboren om 'n dergelijk meubelstuk te laten maken. En zodoende werd er op 'ne middag met goei weer naar Best gefietst en 't probleem aan "ons Harrieke" voorgelegd.

Die was vol goeie moed: "Hij ha nog wel wè aaup planken liggen, die zou ie meebrengen, alsook z'ne bak mi timmergerei. Nee, 't zó goed te doen zen en.... de neije week, dan kom ik".

En zo gebeurde 't dan ook.

Harrieke kwam: Voor aan de stang van z'n fiets z'n kistje met gereedschap en achterop de planken. Al buurtende werd er gezaagd, getimmerd, gepast, gemeten en ook op tijd gegeten, want de kost die had ie er bij. In ene dag was zo'n karwei natuurlijk niet klaar, maar aangezien de dagen "neveenen" komen was de afspraak: "Mèrgen doen we wijer. 'n Par aaup gehengskes die hij nog ergens ha liggen, die zou ie meebrengen èn 'n klèdje verf, dè was er ok nog wel".

't Moeilijkste was natuurlijk om 'n skon rond gat in de planken te zagen; niet te groot en niet te klein. Maar 't lukte wondergoed. De verroeste gehengskes werden met bromolie gesmeerd en waren weer zo goed als nieuw.

Op 't lest werd heel de zaak skon bruin geverfd, behalve de zitting. Die moest af en toe geschuurd worden en hoorde dus wit te zijn. Ons tante Marie was in de wolken. "Zoe skon ha ze 't nie verwacht, en stiekem ging ze er is op zitten; 't paaste ès gegoten !"

"En wè ons Harrieke dan wel verdiend ha ?", vroeg ze.

"O, nee, niks, bende gèk, tis al lang goed".

"Mèr nee, nee, dè kunde begripen, dè gebeurt nie. Hier, vat urst mèr is unne borrel". En mee impassant gaf ze Harrieke 'ne gulden. "Zo, en dè ge ten hoogste bedankt zet, dè witte", zei ze er achteraan.

Het stellinkske werd in 'n hoek van de slaapkamer gezet en ons tante Marie legde er 'n skon gehaakt kleedje over en 'n vaasje met papieren bloemen zette ze er op; alleen voor overdag natuurlijk. "Ut siert

hel de slopkoamer op, moette toch is zien", zei ze heel voldaan.

Het stellinkske heeft de jaren goed doorstaan en is te zien bij "Hand en Span". Evenals al het andere wat daar te zien is, is dit de moeite van 't bewaren goed waard.

Kamer wc Als men niet meer naar buiten kon om zijn behoefte te doen kocht men eenn kamer wc. Men noemde dit ook wel "het gemakske"

Museum Hand en Span gift van Mevr. van Hout, Nieuwstraat 9 , Oirschot

HvH: nog nakijken

Enige spreekwoorden en gezegden die hierop betrekking hebben:

- 't "gemak" dient de mens
- Gemak, dè vaart nie lang.
- Zo ge't makt, zo hedde"t.
- Goei werk hi tijd nodig.
- Alle nood is erg, mèr hoge nood 't allerergst'

- Zorgen dè ge nie neven 't potje piest.
- Alle hout is gen timmerhout.

Luus

5. Uit het archief van mister Schreurs

In 1921 werd A.H.Schreurs, in Oirschot indertijd beter bekend als mister Schreurs, hoofd van de school in de kom (nu Odulphusschool). Alhoewel hij uit het Limburgse kwam, raakte hij toch al spoedig zeer geïnteresseerd in de geschiedenis van Oirschot.

In zijn vrije tijd was hij dan ook dikwijls te vinden op het gemeentehuis, waar de archieven werden geraadpleegd en in vele schoolschriften werden vastgelegd.

Zijn bedoeling was om eens een boek te schrijven over de geschiedenis van Oirschot. Het heeft niet zo moge zijn!

In het rijke archief dat hij ons heeft nagelaten vonden we het verhaal over:

De geschiedenis van een altaar.

Van Echt via Panningen naar Oirschot.

Hier volgt een typisch verhaal over avonturen die kerkmeubilair, bij veranderde appreciatie van geestelijkheid en gelovigen, wel eens kan beleven.

Het voormalige hoofdaltaar van de Echter St.Landricuskerk werd een goede eeuw geleden (1854) verkocht aan de kerk te Panningen, vanwaar het in 1952 verhuisde naar de kerk in Oirschot.

In de roes van de neo-gotiek zijn er in de vorige eeuw heel wat oude kerkmeubels van plaats veranderd. Dikwijls helaas naar antiquairs verdwenen, om nog niet te spreken van stukken die werden vernietigd of ergens achteraf neergezet, en die tenslotte door verwaarlozing ten gronde gingen.

Na vele oorlogsstormen en daarmee verbandhoudende plunderingen enz. was er voor de Windhoek van Gelre, waarin Echt lag, een zekere rust gekomen. Een tijd voor restauratie en vernieuwing.

Zo verlangde ook pastoor Franciscus Delsing voor zijn kerk een nieuw hoofdaltaar. Het oude was versleten en uit de tijd.

Elders waren voor en na nieuwe renaissance en barokke hoogaltaren gekomen, met pilaren en vergulde kapitelen, heiligenbeelden en engelen.

Er werd overlegd en gecollecteerd en in 1699 was het nieuwe altaar klaar.

De schilder wiens naam niet is overgeleverd, had een prachtig doek als middenstuk geschilderd. Familliewapens van edele gevers, als Jhr.Clandt van Verduynen en Jonker Spee, prijkten op het machtige geval dat het gehele hoogkoor vulde, zodat de ramen, die het morgenlicht moesten binnenlaten, geheel bedekt waren.

Mevrouw de Abdis van het Munster te Roermond, stond bovenaan op de lijst van gevers; zij was verplicht tot onderhoud van het altaar.

Zij bezorgde dan ook het kruis en de kandelaars, mappen en boeken. De pastoor had "uit liberale herte" 30 pattacons bijgedragen, Jhr.Clandt 80 Pattacons en kanunnik Bres van Susteren 25 pattacons.

Van de vrome ziel Trinke van Lin waren 20 pattacons binnengekomen. Het gehele altaar kostte 350 pattacons, een voor die tijd grote som gelds, die omgerekend in onze tegenwoordige muntsoort (we lezen hier 1952) ongeveer duizend gulden zou zijn.

We moeten hierbij wel rekening houden met het feit dat duizend gulden in de 18e eeuw een flink kapitaal was.

Het altaar werd in 1722 door bisschop Sanguessa van Roermond geconsacreerd, waarbij in de altaarsteen relieken van de soldaat- heiligen Georgius en Mauritius werden gelegd.

Tot 1854, dus ruim anderhalve eeuw, heeft dit hoofdaltaar in de kerk van Echt gestaan. De barokke mode was intussen voorbij en de neogotiek was geboren. Men keerde terug naar de stijl van het kerkgebouw zelf. Men trachtte een eenheid te bewerkstelligen en desnoods met opoffering van waardevolle kunstvoortbrengselen uit vorige eeuwen. Het barokke hoofdaltaar uit Echt moest plaats maken voor een nieuw altaar in neo-gotieke stijl. Het werd door dr.P.Cuypers ontworpen en in die tijd een meesterstuk genoemd.

Dit altaar, in Rochefortsteen, met pinakels, nissen en vol heiligen, dat thans nog in de kerk van Echt staat, werd op 6 juni 1854 door mgr.Paredis geconsacreerd, terwijl de oude relieken ingemetseld werden.

Het oude barokke altaar ontkwam gelukkig het lot van zovele in die tijd opgeruimde kerkmeubelen: in stukken gezaagd en misschien wel opgestookt te worden.

De kerk van Panningen had er wel interesse in. Zij verwierf tevens de twee zijaltaren, die eveneens uit die barokke periode stamden.

Bijna een eeuw sierde het oude altaar uit Echt de parochiekerk van Panningen. Toen hier omstreeks 1930 een nieuw godshuis werd gebouwd, kreeg het barokke altaar ook daar de ereplaats.

De nieuwe kerk kreeg in de tweede wereldoorlog veel schade door inslag van granaten. Het grote altaar viel voorover, waardoor het middenstuk, voorstellende de H.Familie, onherstelbaar werd vernield. Bij de restauratie der kerk werd het hoofdaltaar weer waardig en goed bruikbaar gevonden om opnieuw opgericht en hersteld te worden.

Jammer genoeg is het daarna in ongenade gevallen bij het kerkbestuur, dat in de herstelde kerk blijikbaar een nieuw altaar wenste te plaatsen.

Gelukkig was er opnieuw een liefhebber voor dit kerkstuk: de grote, zwaar getroffen St.Pieterskerk van Oirschot, waarin door oorlogshandelingen het zeer kostbare meubilair, waaronder de beroemde koorbanken, in vlammen was opgegaan. Hier werd bij de restauratie der kerk naar een groot en passend altaar gezocht.

Men vond dit te Panningen en zo sieren sinds einde 1952 het voormalige hoofdaltaar en de eveneens aangekochte zij-altaren uit Echt, een der grootste en fraaiste Brabantse kerken.

De bekende Goirlese schilder Lucas van Hoek heeft er een nieuw schilderij voor gemaakt, terwijl in de bovennis, waarin te Panningen O.L.Vrouw van Smarten stond, nu de beeltenis van de Oirschotse kerkpatroon St.Petrus prijkt (een werk van de beeldhouwer Uittewaal uit Utrecht).

Dit is dan het verhaal van een altaar, opgetekend door een dorpsonderwijzer met een vooruitziende blik. Hij vond dat we niet alleen moeten kijken naar onze monumenten, maar dat we ons ook moeten verdiepen in de historie en het verhaal dat er achter zit.

M.Schreurs-Janssen.

6. Wie het kleine niet eert... (1)

Oirschot is een monumentaal dorp. Iedereen is het daarover eens. Iedereen ziet de grote St.Petruskerk en het oude raadhuis, het Boterkerkje, de oude en karakteristieke gevels.

Maar er is meer. Er zijn ook kleine monumenten die minder opvallen. Vaak zijn het details in een groter geheel. Dikwijls zijn ze onopvallend, niet opvallend. Meestal zijn ze niet belangrijk meer. Ze zijn niet functioneel meer, maar overbodig, soms zelfs lastig geworden. Vele van die kleine monumenten zijn dan ook verdwenen. Maar links en rechts zijn ze er nog. Als je rondloopt door Oirschot en je ogen ervoor openstelt zijn ze te ontdekken.

(Kijk wel uit voor de vele soorten paaltjes overal. Over vijftig jaar zijn hun overlevenden ook kleine monumenten).

Ideën of suggesties voor deze rubriek zijn van harte welkom. Ook mijn oog is niet al-ziend!

1. Voetenschrapers.

De voetenschrapper was eens een normaal voorkomend voorwerp aan menige voor- en achterdeur. Toen de straten nog slechts wegen waren, hooguit in het midden verhard, liepen de mensen door slijk en vuiligheid. Voor het huis werd door de huiseigenaar dikwijls een stukje bestraat: de stoep. Voordat men het huis binnenging werden daar de klompen uitgedaan of de schoenen schoongeschrapt.

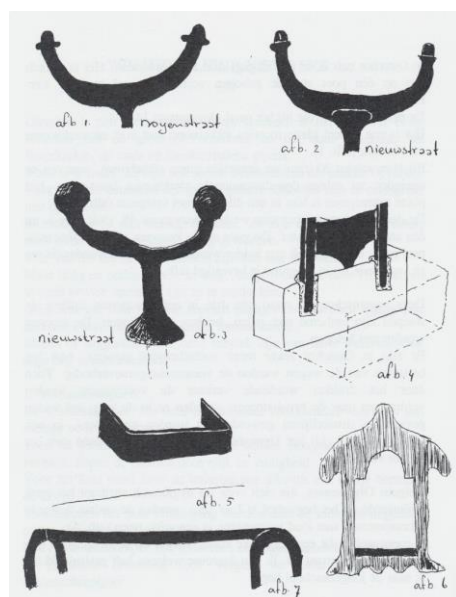
Een schoenenschrapper zou misschien een betere aanduiding zijn, maar de algemene benaming (ook volgens de dikke Van Dale) is voetenschrap(p)er.

In Oirschot heb ik er (voorlopig) drie teruggevonden. Het is steeds een op één poot staande gebogen vorm, uitlopend in twee sierknoppen. De eenvoudigste is die bij het pand Noyenstraat 14. Het is een geheel platte metalen sikkelvorm met voet en sierknopjes uit één stuk (afb. 1).

Bij Nieuwstraat 33 zien we eenzelfde platte sikkelvorm, waarvan de uiteinden nu echter drie-dimensionale sierknopjes laten zien. Het platte schraapmes is hier in een dikkere voet vastgezet (afb. 2).

De derde voetenschrapper zien we bij Nieuwstraat 48. Ook deze is uit één stuk, maar robuuster. De poot en de knoppen zijn driedimensionaal rond; de voet heeft een breder wordende basis, waaronder de pin zit, waarmee hij in de grond is bevestigd (afb. 3).

Deze voetenschrapers staan alle drie in een beschermd milieu: de stoepen zijn omheind met palen, hekken en kettingen. De stoepen worden niet belopen.

Er zijn in Oirschot zeker meer voetschrapers geweest. Met het bestraten van de wegen werden de voetschrapers overbodig. Toen door het drukker wordende verkeer de voetgangers werden verdrongen naar de privé-stoepen, stonden ze in de weg; het waren gevaarlijke struikelijzers geworden en werden verwijderd, in een schuur gegooid, bij het kippenhok gezet, of ze verdwenen met het andere vuilnis.

Volgens Olyslaegers, die zich voor dit hygiënisch attribuut het eerst oriënteerde op het begijnhof te Lier (B.), werden de oudste gesmede schraapmesses met lood vastgegoten in een witte steen (afb. 4).

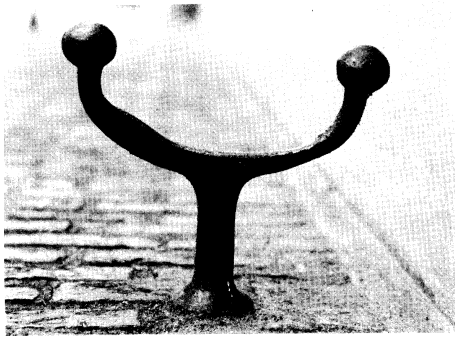
Ik meen stellig dat een dergelijke vorm vroeger op de stoep stond van het pand Nieuwstraat 45. Ik ben daarover weleens half gestruikeld als ik naar de jongensschool liep.

Of hij ook op een dergelijke wijze was gemonteerd tussen de gele en zwarte tegeltjes weet ik niet. Daarvoor had ik toen nog geen oog.

Ook deze voetenschrapper stond oorspronkelijk in een beschermd milieu: op de linker en rechterhoek van de

voorgevel is nog een restant van een hekwerk te zien, terwijl de hoekpunten van de hardstenen rand van de stoep nog de gaten te zien zijn waarin een ijzeren stijl van de afbakening was geplaatst.

Toen de voetschrapers een sta-in-de-weg werden kwamen er ook andere vormen in zwang.

Olyslaegers vindt halfronde beugels die naast de voordeur in de muur gemetseld waren (afd. 5).

In de late 19de eeuw, als het gietijzer in zwang komt, verdwijnen de schraapijzers in een versierde nis in de meestal hardstenen ondergevel naast de voordeur (afb. 6).

Van dit soort heb ik er in Antwerpen in een bepaalde straat nog veel gezien. Ook in Roosendaal zijn er nog te vinden. In Oirschot zou ik ze verwachten in de statige huizen in de Nieuwstraat en vooral aan de rechterkant van de Koestraat, waar de voetgangers langs de voorgevels lopen. Daar zijn echter geen restanten (meer?) te zien.

Bij de Vlaamse dorpskerken van Duffel en Boechout heeft Olyslaegers ook gemeenschappelijke voetschrapers gevonden, zodat het kerkvolk massaal zijn schoenen kon kuisen alvorens het godshuis te betreden (afb. 7).

Drie voetschrapers in Oirschot is niet veel meer. Laten we zuinig zijn op deze kleine monumenten!

Reakties en herinneringen aan andere schraapijzers in Oirschot zijn van harte welkom bij ondergetekende.

Henk van de Wal

Literatuur:

Olyslaegers, Joris : Voetschrapers, een verdwijnend gebruiksvoorwerp. In: Ons Heem, 2-maandelijks tijdschrift van het verbond voor Heemkunde v.z.w. jaargang 41, nr. 4 (Hooimaand/juli 1987) p. 126-130.

7. Tol op de Oude Grintweg.

Het was eerst niet mijn bedoeling om nog met een heel artikel terug te komen op de Oude Grintweg, maar het tolgebeuren (om een modern woord te gebruiken) bleef me bezig houden. Vooral de vraag waar de tolbomen gestaan moeten hebben liet me niet los. Dikwijls herinneren namen nog aan zulke plaatsen. Neem bijvoorbeeld de weg Eindhoven - Den Bosch. Uit namen als achtereenvolgens de Achtse, de Bestse en de Liempdse "brier" (barriere), de Ketting bij Boxtel en de Halse "Brier" bij Vught kun je opmaken dat daar ooit tol betaald moet zijn. Echter geen enkele aanwijzing wat dit betreft op de Oude Grintweg. Ook geen reacties van de kant van de lezers.

Dan maar weer naar het Streekarchief, met café De Bocht in mijn achterhoofd als meest geschikte plaats om tol te beuren. Overigens zonder veel hoop om iets te vinden. Maar dat viel mee. Vandaar dit artikel.

Terug dus naar de Oude Grintweg in het jaar 1851.

Een algemene regel op de tolheffing in die tijd is, dat op provinciale wegen de tolbomen geplaatst worden op een onderlinge afstand van 2,5 km., en op rijkswegen een afstand van 5 km. wordt aangehouden. Over een gemeenteweg, wat de Oude Grintweg toch is, wordt niets vermeld. Wordt er op een tolplaats half tolgeld betaald, dan spreekt men van 'n halve tol.

Men berekent dat er op de Oude Grintweg, met 'n lengte van 9430 m. plaats is voor 3 à 4 halve tolleren of voor 2 hele tolleren. Het gemeentebestuur kiest voor het laatste.

Aan de Boxtelse kant wordt de tolboom geplaatst op een locatie "ter plaatse genaamd Kleinder Liempde", ongeveer 525 m. verwijderd van de rijksweg. Jammer genoeg heb ik niet kunnen nagaan waar dat precies is omdat de weg daar afgesloten is.

De 2de tolboom wordt opgericht "op de Galgenberg (nu Galgenbult) bij de Schatskuil", op 5600 m afstand van de kom van Oirschot. Op afwegen worden bijbomen geplaatst.

Die tolplaats bij de Galgenbult verbaast me. Het lijkt me nou niet de meest geschikte plaats. Komend uit de richting Oirschot kon men immers 'n heel eind gratis profiteren van de nieuwe weg. Wou men de tol helemaal ontwijken, dan kon men vanaf Het Kruis de oude weg over Lennisheuvel gebruiken. Ik vermoed dat dit zo'n 150 jaren geleden ook gebeurd is, want 'n half jaar later al (Febr. 1852) wordt de tolboom verplaatst naar 'n plek tussen de Notelsestraat (nu Notel) en de Rusthoek (nu Kruis), op 'n afstand van 4 à 5 km. van de kom van het dorp.

Nagemeten, rijdend met de auto, bleek 't 4-km.punt te liggen 'n eindje voor Café Vingerhoeds en bij het Kruis wees de kilometerteller de 5 km. aan.

Als Boxtel in Maart 1852 protesteert omdat Oirschot zonder voorkennis barrières geplaatst heeft, duidt ze de locatie van de Oirschotse tolboom aan als .... "aan de Oude Grintweg, ter plekke genaamd De Hut" . Aan de Oostkant van de Oude Grintweg, voor Café Vingerhoeds liggen enkele weilanden die 'n oudere inwoonster van Oirschot nog kent als De Hutten. Daar moet dus ergens de tolboom en het bijbehorende tolhuisje gestaan hebben.

Bij 'n tolboom hoort natuurlijk 'n tolbeambte om het verplichte tolgeld te beuren. Een zekere W. Vriens, herbergier, en toentertijd buurman van J. Vingerhoeds, wordt gemachtigd aan de Oirschotse kant tol te innen.

Iedere Zaterdag moet hij dit geld - met enige korting - afdragen aan de gemeenteontvanger van Oirschot. Ditzelfde geldt voor ene van Tuyl, op Boxtels grondgebied.

Wie betaalt er tol en hoeveel?

Voor het gebruik van de Oirschotse tolgeweg zijn 'n heel regelement + tarieven opgesteld. De prijslijst laat ik hieronder bijna letterlijk volgen:

"Bij het doorgaan of passeren der tol- en bijboomen, zal het volgende tolgeld worden betaald.

Voor elk los paard of muilezel	2,5 cent
Voor elk runderbeest of ezel	1,0 cent
Voor elk kalf, schaap of varken	0,5 cent
Voor eene kudde schapens of varkens, sterker dan 50 stuks	25,0 cent
Voor elken bok, geit of hond, gespannen voor een rij - of voertuig met 2 wielen	1,0 cent
Voor elken bok, geit of hond gespannen voor een rij - of voertuig met 4 wielen	1,5 cent
Voor rij - of voertuigen met 2 en 3 wielen mitsgaders arresleden, voor elk aangespannen paard muilezel of ezel of runderbeest	4,0 cent
Voor rij - of voertuigen met 4 wielen voor alsboven	5,0 cent

Wanneer 2 of meer rij - of voertuigen aan elkander gekoppeld zijn zal bovendien betaald worden, voor ieder paar wielen	4,0 cent
Voor postwagens, ingericht voor meer dan 4 personen, voor elk paard	5,0 cent

Tot zover de tarieven, waarbij me opvalt dat voetgangers zonder vee of vervoermiddel niet hoefden te betalen.

Daarbij hoort nog de volgende bepaling:

"De volle tol is vorderbaar voor elke doorgang door den tolboom, om het even welke afstand van het tolperceel is afgereden of bereden zal worden, behoudens nogtans het bepaalde bij het volgende artikel: Degenen wier paarden of rijtuigen dikwerf een gedeelte van den weg berijden, zullen den tol kunnen uitkopen, naar mate van den afstand die gewoonlijk door hen wordt afgelegd en de menigvuldigheid der gewone reizen. Ingeval van verschil deswege zal door het gemeentebestuur worden beslist."

En dan komen natuurlijk de uitzonderingen, want die bevestigen de regel(s). In dit geval is 't aantal uitzonderingen groter dan de regels, zodat 't voor de tolbeambte in het begin nog een hele klus geweest zal zijn om uit te zoeken onder welke bepaling een weggebruiker viel. Heel globaal kun je zeggen dat personen van koninklijke bloede, of in dienst daarvan, mensen in overheidsdienst, en boeren uit de omgeving die van de weg gebruik moeten maken om hun akkers en weilanden te kunnen bereiken vrij zijn van tol. In bepaalde gevallen hoeft men alleen op de heenrit te betalen. En als laatste kunnen de Boxtelnaren de tolboom op hun grondgebied ongehinderd passeren.

Nawoord:

Natuurlijk heb ik in deze 3 artikelen over de Oude Grintweg niet alle gegevens verwerkt die voorhanden zijn ; dat zou te ver voeren. Een ding is echter duidelijk. De aanleg van deze weg heeft beslist niet tot verbroedering met onze noorderbuurgemeente geleid. Ik vermoed zelfs het tegendeel. Hopelijk gaat het bij de aanleg van het (tweede) fietspad beter, zodat we over 5 á 6 jaar samen het 150 jaar bestaan van deze weg kunnen vieren.

informatie: streekarchief Oirschot en gemeentearchief Boxtel.

Cl. van Hout.

8. Het landgoed Baest

In 't voorjaar van 1994 hebben we met onze heemkundekring 'n bezoek gebracht aan het landgoed Baest. De Heer v.d. Mortel heeft ons, na dit bezoek 'n historische beschrijving van het landgoed toegestuurd. Die beschrijving is van de hand van Drs. H. Tromp, medewerker van de Stichting tot Behoud van Particuliere, Historische Buitenplaatsen. Een samenvatting daarvan willen we u niet onthouden.

De geschiedenis van Baest gaat terug tot diep in de Middeleeuwen. De "Baesthoeve" of "Huis de Baest" was oorspronkelijk eigendom van de abdij van Berne. In 1225 wordt uitdrukkelijk het "woud Baest" genoemd als bezit van Berne, terwijl in 1267 Baest zonder verdere aanduiding vermeld staat als behorend tot het bezit van deze abdij. In 1311 komt Baest voor als onderdeel van de goederen van een zekere Willem van Gent. In de loop van de 14e eeuw gaat Baest samen met enkele hoeven, de watermolen op de kleine Beerze en de windmolen van Baest behoren tot de bezittingen van de Abdij Tongerlo.

Hiermee is al vroeg de toon gezet voor de rode draad, die door de 800 - jarige geschiedenis van Baest tot in onze tijd loopt en die het best kan worden samengevat als 'n voortdurend samengaan en wisselwerking van het nuttige met het aangename, waarbij vanaf de begintijd ook de jacht in het "woud van Baest" een bijzondere rol

gespeeld zal hebben. In de 16e eeuw, toen in ieder geval 'n deel van 't huidige huis al bestond, werd Baest door Maarten van Rossum geplunderd en liet hij het huis verbranden. In 1548 is het huis herbouwd.

In de Pauselijke bul van 1560, waarbij het bisdom 's-Hertogenbosch werd opgericht, werd o.a. bepaald dat de goederen die de abdij van Tongerlo te Oostelbeers bezat, zouden dienen voor het persoonlijk onderhoud van de nieuwe bisschop. Vanaf die tijd was "Huis de Baest" waarschijnlijk een uithof en buitenplaats van deze kerkvorst. In 1590 worden de Beerse goederen van Tongerlo in ieder geval bisschoppelijk tafelgoed genoemd.

De Baest ontkomt niet geheel aan de 80 - jarige oorlog want in 1581 wordt de hoeve "Het Meulenbroek" geplunderd. Of dit door de Spaanse of Staatse troepen gebeurd is is niet duidelijk.

In 1648, bij de vrede van Munster, werd het bisdom al weer opgeheven en vervielen de onroerende goederen van het bisdom aan de republiek. Een rentmeester kreeg het beheer over het complex. Zoals zovele uitgestrekte landgoederen in Brabant kwam ook 'n groot deel van dit gebied als belegging in handen van Noordnederlandse geslachten.

Zo kwam Baest in 1659 door verkoop in handen van Mr. Pieter Schuil van Walhorn - zelf rentmeester der geestelijke goederen. In 1664 werden 2 hoeven (Raak en Meulenbroek) verkocht aan Adriaan v.d. Meyden - die ze op zijn beurt in 1680 weer van de hand deed. In 1774 werd Johannes Baptist van Bommel - 'n vooraanstaande katholieke regent - eigenaar van de buitenplaats. In die tijd bestond het complex uit een bescheiden, omgracht herenhuis van één bouwlaag, temidden van een uitgestrekt lanenstelsel met parkbossen, bosaanleg en heidevelden.

Van Bommels schoonzoon, de la Court, die van 1806 - 1820 landdrost van Brabant was, heeft in de eerste helft van de 19e eeuw het landgoed weer uit weten te breiden tot 'n bezit van meer dan 370 ha. Een deel van het landgoed bestond toen uit vruchtbare grond, waarop hij enkele boerderijen van het langgeveltype liet bouwen.

Daarnaast hield hij zich ook bezig met de aanleg van bossen. Het is aan hem en zijn opvolgers te danken dat het landgoed als een van de meest eminente Brabantse monumenten van cultuur en landschap kan gelden.

HUIS TE BAEST

De oorsprong van het huis is waarschijnlijk 'n spieker geweest die bij 'n boerderij hoorde. Een dergelijk gebouw, voor de opslag van gewassen, granen enz., was omgeven door water om te voorkomen dat dieren bij de voorraden konden komen. Het moest dan ook gesitueerd zijn op 'n laaggelegen plaats om het door water te kunnen omgeven. In dit geval

langs de Grote Beerze.

Later wordt het huis aangeduid als: "de Heere Huysinge den Spijker" Op 'n kaart uit 1661 staat het huis aangegeven als 'n omgracht gebouw, dat opgebouwd lijkt te zijn uit 'n samenstel van bouwlichamen. Volgens die kaart had 't huis 'n ingang in het midden van de frontgevel en wellicht 'n afgesloten binnenplaats.

Enkele jaren geleden is Huis te Baest geheel gerestaureerd. Het huis heeft 'n brede ingangspartij in empirische stijl uit ± 1800.

Het gebouw, dat als 'n breed zaalhuis werd opgetrokken, kreeg in 1854 'n nieuw achterhuis.

Op het terrein staan verder 'n boerderij en/of dienstwoning, 'n koetshuis met 2 torenvormige uitbouwen, een klein poortgebouw en 'n karakteristiek bakhuis.

Met dank aan de Heer v.d Mortel.

9. Veldnamenonderzoek

Wie wil er meedoen ?

Iedereen die in Oirschot woont kent er wel een aantal: namen als De Bollen, De Helleweikes, Duivenbeemdje, Kostersakker. Maar er zijn er honderden (geweest).

Ik ben bezig er zoveel mogelijk te verzamelen. De oudste vermeldingen zoek ik in archieven, maar er zijn ook nog mensen, meest ouderen, die er nog veel kennen van vroeger.

Mijn bedoeling is te zijner tijd de Oirschotse veldnamen in een boek te publiceren, liefst ook met vermelding van de percelen of gebieden waar ze op slaan of sloegen en zo mogelijk met een verklaring van de namen.

De mensen die zelf nog namen van akkers enz. kennen, en mogelijk ook hun plaats kunnen aanwijzen (op een kaart of buiten in het veld), de zogenaamde zegslieden, dienen te worden gezocht, opgezocht en geïnterviewd. Ik ben bezig een werkgroep te vormen die dit gaat doen, volgens aanwijzingen van mijn kant. Enkele mensen die hieraan mee willen doen, heb ik al gevonden, maar ik kan er nog meer gebruiken !

Ook tips over mogelijke zegslieden zijn welkom.

U kunt zich wenden tot het bestuur van de Heemkundekring met name tot Cl. van Esch-van Hout, Straten 16, Tel. 75260, Oirschot.

Marcel van der Heijden

RECTIFICATIE!

Bij het samenstellen van deze uitgave zijn, tot onze spijt, fouten geslopen in het artikel over de Oude Grintweg.

Het betreft de toltarieven op blz. 20.

De juiste tarieven volgen hieronder.

De Redactie.

Bij het doorgaan of passeren der tol- en bijboomen, zal het volgende tolgeld worden betaald.

Voor elk los paard of muilezel 2,5 cent

Voor elk runderbeest of ezel 1, ,, Voor elk kalf, schaap of varken 0,5 ,, Voor eene kudde schapens of varkens ,

sterker dan 50 stuks 25 ,, Voor elken bok, geit of hond, gespannen

voor een rij - of voertuig met 2 wielen 1,

Voor eiken bok, geit of hond gespannen

voor een rij - of voertuig met 4 wielen 1,5 ,,

Voor rij - of voertuigen met 2 en 3 wielen mitsgaders arresleden, voor elk aangespannen paard muilezel of ezel of runderbeest 4

Voor rij - of voertuigen met 4 wielen

voor alsboven 5 Wanneer 2 of meer rij - of voertuigen aan elkander gekoppeld zijn zal bovendien betaald worden, voor ieder paar wielen 4 Voor postwagens, ingericht voor meer dan

4 personen, voor elk paard 5